
Evcilleştirilmişten Yasaklanmışa Ölüm Ve Ölüm Sosyolojisine Dair

Erdi AKSAKAL¹

Özet

Geleneksel dünyanın temel değerlerinden biri olan ölüm, söz konusu toplum tipinde, dünyanın varsayılan sonsuz mutluluğunun bir başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Ölüm, tarihsel süreç içerisinde hem hayatın doğal bir parçası hem de dönem dönem kutsal bir hadise olarak kabul edilmiştir. Ancak modernite ile birlikte yaşam stratejisinde ve gerçekliğe bakış açısında önemli değişiklikler yaşayan bireyler, evcilleştirilmiş ölümden uzaklaşmak suretiyle ölümü uzaklaştırmaya ve yasaklamaya çalışmıştır. Geleneksel toplumdaki kutsallıktan sıyrılan ölüm aynı zamanda dünyevi bir olgu olarak anlaşılmış, bireyin sorumluluk ve pratik alanına sığdırılmıştır. Yani ölüm toplumsallığını terk ederek tamamen bireysel bir alana kaydırılmıştır. Bu bağlamda ölüm bir kapatım yeri olarak mezarlıklara hapsedilirken, tanrısal olan bağlarının kopmasına fırsat tanınmıştır. Modernliğin farklı evresinde ise modernliğin klasik ve ilk evresinden farklı olarak baştan çıkarılan ve ayartılan bir ölümsüzlük gerçeği ile karşılaşmaktayız. Bu çalışmanın temel amacı, kutsal ve evcil kabul edilen ölümden modernite ile birlikte yasaklanan ve uzak tutulan ölüme hatta farklı modernlik evresinde ayartılan ölümsüzlük anlayışlarına dair sosyolojik bakış açısının değerlendirilmesidir.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel toplum, Modernite, Ölüm, Post-modernlik.

Regarding Death From Domesticated To The Forbidden And Death Sociology

Abstract

Death –one of the fundamental values of the traditional world- is considered as the inception of the default infinite happiness of the world within the same society. The same phenomenon of the death is acknowledged as a natural flow of life and sacred –where relevant- within historical process. However, individuals going through significant changes in life strategy and reality perspective with the modernity, tried to expel and forbid the death by moving off the domesticated death. The concept of death -leaving its sacred area/falling out from its sacredness while transforming from traditional society to modern society- was also comprehended as an earthly phenomenon and was placed within the individual's responsibility and practice area. Thus, leaving it collectivism, death became a complete part of an individual area. In this context, while death was detained in graveyards as a place of closure, it was given a chance to break its divine bonds. In a different stage of modernity, we face an immortality reality which is seduced and intrigued, different from the classic and first stage of the modernity. The main objective of this study is to evaluate the sociological perspectives on the immortality understandings on the death acknowledged as sacred and domesticated, death forbidden and expelled with the modernity, and even the death intrigued in a different modernity stage.

Key words: Traditional Society, Modernity, Death, Post-modernity.

¹ Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, erdiaksakal@atauni.edu.tr

GİRİŞ

Geleneksellikten kopuş olarak tanımlanan modernite, bireysel ve toplumsal bağlamda kutsallıklardan da kopuşu ve aklın önderliğinde yeni bir çağın başlangıcını temsil etmektedir. Bu başlangıç rasyonelleşmenin hâkim unsur olarak kabul edildiği ve gündelik yaşamın sınırlarını yeniden belirlediği bir sürece karşılık gelmektedir. Hatta bu süreç yaşamdan öte ölüm ve ölüm ile ilgili anlayışlar üzerine de yeni kapılar açmıştır. Ölüm, geleneksellikten modernliğe ve farklı modernlik olarak tasavvur edilen post moderniteye kadar, sürekli yeni algı, anlam ve gerçeklik inşa edilen alan ve mefhumların başında gelmektedir. Özellikle ölüm, zaman ve mekan bağlamında sürekli tartışılan veya açıklamalar getirilen bir fenomen halindedir. Sosyolojik bir olgu olan ölüm, insana ve insan yaşamına aittir. Biyolojik bir ölüm hadisesinin yanı sıra sosyolojik birtakım etkenler ile de ele alınmaktadır. Ölüm en genel anlamı ile hayati fonksiyonların sona ermesidir. Ancak bu biyolojik bir yok oluşun ve sona ermenin açıklamasıdır. Bilakis modernite öncesi toplumlarda ölüm bir sona erme hadisesinden öte ve sonlu bir yazgıdan ibaret değildir. Geleneksel toplum insanları, biyolojik tanıtımda olduğu gibi, yok olmak ya da çürüyüp gitmek gibi nahoş durumlara karşı bir direnç oluşturmuş ve ölümü bir son değil, başlangıç olarak kabul etmiştir. Bu başlangıç aynı zamanda fertler tarafından çeşitli ritüeller ve törenlerle karşılanan bir fenomen haline gelmiştir. O halde ölme hadisesinin başlangıcından ölümden sonrasına kadar fertler arasında karşılıklı kültürel ve simgesel bir ilişki kuran gerçeklik olarak değerlendirmek mümkün hale gelmiştir. Tarihsel süreç içerisinde toplumsal yapıda sürekli değişimler meydana gelmektedir. Bu, aynı zamanda daha mikro boyutta toplumsal kurumların değişmesine de bağlıdır. Aileden siyasete, dinden ahlaka kadar çeşitli kurumlar üzerinde yaşanan değişimler toplumsal anlamda yapının yeni bir boyuta ve gerçekliğe ulaşmasını da sağlamaktadır. Bu bağlamda geleneksel toplum yapısı, akıl ve bireye olan sarsılmaz bir inanç oluşturan aydınlanma döneminden sonra ilerleme fikrinin de desteği ile yeni bir anlayışa ve yeni bir yapıya doğru evrilmeye başlamıştır. Bu geleneksel toplum yapısından moderniteye doğru değişim ile somut bir şekil kazanmıştır. Böyle bir yapısal değişiklik elbette ölüm gibi sosyal bir olgunun üzerine de yeni bakış açıları ve tavır alışları da beraberinde getirmektedir. Özellikle modernite ile birlikte geleneksel toplum insanının ölümü doğal bir aşama ve yeni bir başlangıç olarak gördüğü hayat tarzı, ölümün dışlanan ve uzak durulan bir fenomen olduğu gerçeği ile yer değiştirmiştir. Çeşitli ölüm karşılamalarının ve seremonilerinin önemini kaybettiği süreç içerisinde modernitenin getirmiş olduğu yeni boyutlar ile anlam kazandığını görmek mümkün hale gelmiştir. Artık modernite ile birlikte ölüm bir sondur ve mümkün merteye uzak durulması gereken bir aşamadır. Zamansız ve her zaman anidir. Gelişen süreç ve değişimler ile klasik modernite evresinden farklı moderniteye doğru geçerken, özellikle ölüm algısı da bu değişimden nasibini almıştır. Bu anlamda ölüm gerçeklik ve suretleri arasında bir farkın kalmadığı dönem içerisinde yeni bir boyut kazanarak, ölümsüzlüğün başat olduğu bir anlayışa doğru evrilmiştir. Bilhassa üretim toplumundan tüketim toplumuna geçiş olarak daha net anlam kazanan yapısal değişim içerisinde ölüm ve ölümlle ilgili her şey tüketime konu olan bir şekle dönüşmüştür. Bu bağlamda tüketim toplumu içerisinde insan bedeni tüketimin en önemli öznesi haline gelmiştir. Tüketim estetiğinin önemli bir etik değer sayıldığı bu dönemde, beden üzerinde her türlü tahakküm makul sayılmıştır. O yüzden

beden üzerinde gerçekleştirilen estetikten, sağlıklı olma halinin devamını sağlamak adına her türlü eyleme kadar, yaşlılığı ortadan kaldıracak günlük mucizelerden, ölümsüzlüğe ulaştıracağı düşünülen her türlü tüketim alışkanlığına kadar tüm davranış örüntülerini bu bağlamda anlamlı bulmaktayız. Artık geleneksel ve klasik modernite evresinde özne kabul edilen ölüm yerine ölümsüzlük ve hatta baştan çıkarılan ölümsüzlük kavramının ön planda olduğunu görmemiz mümkün hale gelmiştir.

Geleneksel Toplumda Ölüm

Modern öncesi toplumlarda insanoğlu, kendisi ve yaşadığı toplum üzerine düşünerek, fikirler üretirken taşıdığı bedenden yüzleştiği ölüme kadar çeşitli anlayışlar ve anlamlar geliştirmiştir. Elbette yaşadığı toplum tipi, zaman ve toplumsal evrim aşaması farklı anlamlar dünyasına ve içeriklere imkân tanımıştır. Bu imkânlar, daha çok içinde bulunduğu gerçeklik ve imgeler üzerinde ki yapısal durumdan kaynaklıdır. Özellikle söz konusu toplum tipinde, dünyevi ve dünya ötesi tüm izahların kaynağı olarak ve sosyal münasebetlerin yapılaşmasını sağlayan, geleneksel ve pozitivizm öncesi bir dünya hâkimdir. Grup ve kurumların temeli olan insan davranışları da somut bir toplum ve kültür içerisinde mütakabiliyet alanı bulmaktadır. Tıpkı insan organizmasında olduğu gibi toplumların sürekli bir değişme halinde olduğu gerçeği de insanın ve toplumun dinamizmini açıklar niteliktedir. İnsanlık tarihi içerisinde dinamizmi sağlayan toplumsal gelişme ve değişim kültürden kültüre ve zamandan zamana farklılık gösterse de, dün, bugün ve yarın üzerine genel bir izah her zaman mümkün olmuştur. Çünkü sosyal sistemin muhtevası oldukça geniş ve çeşitli söylemlerde bulunma adına da esnekler. Geleneksel toplum moderniteye doğru evrilmeye başladığında akıl, birey ve ilerleme üçlüsü etrafında yeni bir anlayış ve felsefe geliştiği, bunun ise insan bedeninden ölümüne kadar ki tüm izahların farklı bir boyut kazanmasına neden olduğu aşikârdır.

Sosyal yaşamla iç içe olan ve insana ve insan yaşamına ait olan ölüm de hatta beden ölümü de kültürel öge olmasından dolayı sosyal bir olgu olarak değerlendirilmiş ve bu kavramlar üzerinde anlam muhtevası sürekli değişime uğramıştır. Ölüm konusu gerek mikro yapıların ölümü anlamlandırma ve ele alış tarzları, gerekse makro yapılarda kurumların ölümle ilişki ağları noktasından çeşitli açılardan ele alınmıştır (Akalin, 2006: 42). Ölüm, tarih boyunca var olan yaşamın ötesindeki farklı bir yolculuğu öngörmek ve o yolculuğa hazırlanmaktır (Kellehear, 2012: 100). Bilhassa Aydınlanma dönemi düşünce biçimi, akla karşı sarsılmaz bir inanç oluştururken, akıl çağına vurgu ve adım atmak (Taylor, 1995: 9), birincil amaçlar arasına girmiştir. Bu esnada maddi olmayan akıl ile maddi ve kabuk olarak değerlendirilen beden üzerine farklı toplumsal anlamlandırmalar ve uygulamalar vuku bulmuştur. Özellikle geleneksel dünyada doğanın belirleyici olması, fertlerin, beden ve ölüm üzerinde çıkarımlarda bulunmasını sağlamıştır. Çünkü geleneksel daha doğrusu ilkel beden doğa ve doğaüstü ile iç içe yaşarken, bedenle alakalı her türlü işaret ve imge onu kolektif yaşamın bir parçası haline getirmiştir (Ahmed, Stacey, 2001: 240). İnsanlar ilkçağlardan itibaren yaşadıkları olağanüstü ya da bilinmez durumlara anlam yüklerken görünmeyen ve bilinmeyen dünyanın tamamen hayatlarına müdahale ettiklerini düşünmüş, ölüm ve beden ölümünü de bu dünyanın bir parçası olarak görmüştür. Özellikle ölüm, mistik ve metafizik alanın en önemli anlamı olarak

varlığını sürdürürken ölümle oluşan boşluk ve anlam karmaşası insanların sergiledikleri törenlerle karşılanmaya çalışılmıştır. Bu aşama da ölüm ve birey arasında gizeme benzer bir ilişki söz konusu olmaktadır (Levinas, 2004). Burada en büyük amaçlardan biri sadece beden ya da yaşayan insanı değil ölümü ve ölü bedeni de kolektif yaşamın içerisine dâhil etmektir. Hatta Baudrillard'a göre ilkel dönemlerde ölüm biyolojik anlamından öte toplumsal bir ilişki biçimine dönüştürülerek simgesel bir değiş tokuşa tabi tutulmuştur. Doğaüstünün bir parçası olarak varlığını sürdüren ölüm ve ölü beden, canlı insanla etkileşimini sürdürmüştür (Baudrillard, 2002: 206). Bu Aries'in de kastettiği evcilleştirilmiş ölümün kendisidir. Ölümün canlı beden ve toplumsal hayatla çok bağlantılı ve yakın ilişkilere sahip olması, aynı zamanda ölüme hazırlık sürecine imkân sağlamaktadır. Aries'e göre geleneksel toplumda, ölümün yaklaştığı, bir takım davranış örüntüleri ile açığa çıkarılarak kişilerin davranış ve söylemlerine de yansımaktadır. Kralların ölümü yaklaştığında takındıkları tutumlar buna örnek olarak verilmiştir. Öleceğini hisseden krallar iki gün bile yaşayamayacaklarını ve ölümün yakın olduğunu dile getirmişlerdir (Aries, 1991: 4-6). Yani modern öncesi dönemde özellikle gözlenen nokta, beden ve ölümün toplumsallığı olup, hayatın ve ölümün biraradalığıdır.

Ölümün toplumsallığı, kilisenin sahip olduğu güç ve etki ile denetlenme özelliğine de sahiptir. İktidarını belirli karşıtlıklar ve dikotomiler üzerine kuran kilise, kadın-erkek, ruh-beden, günah-sevap gibi ölüm-yaşamı da ekleyerek erkini pekiştiren başka bir alan daha belirlemiştir. Bu aşamada ölümü yaşamdan daha değerli bir hale getirerek yaşamın tek anlam kaynağı olduğunu iddia etmiştir (Bauman, 2000: 220). O halde ruh, bedenden daha değerli ve önemli bir konuma getirilmiş, ölümün sonsuz bir ruh ve âleme neden olduğu için önemsizliği gerektiği fikri ön plana çıkmıştır. En azından ölümün vahşi görüntüsü değil, evcil ve olağan bir aşama olduğu enjekte edilmiştir. Evcil daha doğrusu ev içi bir ölümdür kastedilen. Bunun en net tasviri yatakta ölüm olarak değerlendirilmektedir. Geleneksel dünyada insanlar ölmek üzere iken yataklarında bulunurlardı. Bu durum, ölmek üzere hazırlığını yapan insanların aynı zamanda kendi ölüm ayinlerini kendilerinin yönettikleri bir sürece karşılık gelmektedir. Yatakta bulunan ve ölmek üzere olduğunu düşünen kişinin etrafında hem dinsel destek sağlayacak rahipler vs. hem her ihtimale karşı sağlık noktasında müdahalede bulunacak hekim, hem de daha da önemlisi sosyal ve psikolojik destek sağlayacak akrabalar bulunmaktadır. Bu tarz kişilerin belirli bir mekâna toplanmasını sağlayan yatakta ölüm hadisesi, aniden kamusal bir alanın oluşmasına fırsat vererek ev içi ölüm türünün gerçekleşmesini sağlamaktadır (Aries, 1991: 12). Burada ev içi ve evcil olmak durumu ile en net şekilde betimlenen şey, ölümün samimi, hayatla bir arada olması ve insanların ölümle barışık olmasıdır. Bilhassa daha önce ifade ettiğim üzere, ölüm esnasında ve sonrasında gerçekleştirilen ayinler, bir yandan dans, müzik ve bir yandan cenaze merasimi ile ölüm ile hayatın içli dışlı olmasını sağlamıştır.

Ölümün sosyal yaşamla iç içe olmasını sağlayan ve folklorik bir değer kazandıran en önemli unsurlardan biri de genel olarak dinin ölüme yüklediği anlamdır. Özellikle ölümü hayatla bir arada tutarak ya da kilisenin ölümsüz ruhu önceleyerek yaptığı gibi din, insanı ölüme ve çürümeye teslim olmaktan kurtarmıştır (Özben, 2012: 32). Ölüm hadisesinin oluşturacağı dehşet duygusu birtakım açıklamalar doğrultusunda ortadan kaldırılarak, toplumsal koşullanmaya bağlı bir beklenti haline getirilmiştir (Illich, 2004:

107-109). Bu aşamada tekrar ayinler ve törenlerle birlikte büyü ya da buna benzer şekilde olağanüstü alana girilerek ölümsüzlük duygusu aşılacaktır. Bu da doğaüstü alana girmenin yolu olarak kabul edilerek ölüm ve yaşam arasında simgesel değiş-tokuş yaşanması sağlanmıştır (Malinowski, 2000: 47). Bu bağlamda dünyevi birçok durum ve ilişkilere kutsallık atfeden geleneksel dünya, dünyanın ve kendilerinin yaratımını nasıl tanrısal bir gücün etkisi ile açıklıyorsa, insanların bir gün yok olacağını en azından ölümlerle yüzleşeceği gerçeğini de tanrı ile açıklamıştır (Özben, 2012: 74). Bu aşamada da sonlu bir kader ile yani ölümlerle, yok olmayla baş etmenin yolunu ölümü bir son olarak değil, sonlu bir başlangıç olarak anlamlandırarak yani ölümün kendisini ölümsüzleştirerek bulmaya çalışmıştır (Özben, 2012: 80). Kendi ölümlerine ve genel olarak ölüm fikrine alışık olan geleneksel toplum insanı, doğanın düzenini kabul etmek anlamında ölüme yaklaşmaktadır (Aries, 1991: 29).

Evcilleştirilmiş Ölüm

Ölüme yaklaşan, barışık halde yaşayan geleneksel toplum insanı, toplumsallaşma süreci boyunca ölümü olağan bir durum olarak karşılamakta ve pratiklerini ona göre oluşturmaktadır. Utanılmayan ve yasak kabul edilmeyen ölüm, ev içerisine kadar davet edilerek, bir takım törenlerle karşılanmaktadır. Hatta geleneksel toplum içerisinde eğitimden aileye ve çocuk psikolojisine kadar ölüm hayatın merkezinde ve akışında yer alan bir standart olarak kabul edilmektedir. Ölü ve ölümlerle ilgili her türlü işlem ile muhatap olma durumu, çocuklardan yetişkinlere kadar her türlü bireyin bu duruma alışkın olma zorunluluğu ile açığa çıkmaktadır. Hatta geleneksel dünya içerisinde modernliğe zıt bir şekilde ölüm ve cinselliğe karşı oluşturulan pedagojik tutumlar farklı bir boyut halindedir. Geleneksel eğitim ve sosyalizasyon süreci, cinsellik ve onunla alakalı her türlü bilgiyi mümkün olduğu ölçüde yasaklayıp ayıp sayarken, ölümlerle yüzleşme noktasında küçük yaşta çocuklara kadar kitlesini genişletmiş, ölüm yasaklanan ya da ayıp sayılan bir durum olmaktan öte algılanmıştır (Aries, 1991: 91).

Ölüm her şeyden önce doğal, kabul edilebilir ama belki de daha önemlisi zamanlı bir standart olarak kabul edilmektedir. Hatta geleneksel dünya içerisinde hayatın doğal akışı içerisinde her an yüzleşme olasılığı olan ölüm, insanları dayanışma ve bütünleşmeye yönlendirmektedir (Kızılcıkelik, 2000: 165). Modern dönemin yalnızlaştırıcı unsuru olan ölüm geleneksel toplumda önemli bir fonksiyonu yerine getirerek yalnızlık duygusunu bertaraf ederek bütünleşme sağlamaktadır. Aynı zamanda Erginer'e göre ölüm olayının gerçekleşmesi sonucunda verilen yemek, toplumsal bütünleşmeyi artırıcı rol üstlenmektedir (Erginer, 2004). Ölümü daha net bir şekilde kabullenen geleneksel toplum insanı, ölümün engellenmesi ya da ölümün öldürülebileceği fikrine çok uzaktır ve kadercidir. Çünkü dünya üzerinde gerçekleşen her türlü pratik gibi ölümlerde bir zamanı vardır ve zamanı geldiğinde kabul etmek gerekir. Hatta geleneksel toplumda ölümlerin fazla olması, çocuk ölümleri gibi modern dönemin çok doğal karşılamadığı durumlarda bile ölüm zamanlı ve olması gerektiği gibidir. Modern dönemden farklı olarak yalnız ölümün olmadığı bu toplum tipinde ölüm birden fazla insanın şahitliği ve desteği ile gerçekleşen bir olay olarak karşımıza çıkmaktadır (Hick, 1990: 237).

Ölümün ev içine kadar alınması ve bir anlamda evcilleştirilmesi ölüm bilincinin sağlam bir zemin ile oluşturulmasına ve ölümün farkındalığının zihinlere enjekte

edilmesinden kaynaklıdır. Bir anlamda ölüm ve onun getirdiği korku, endişe ya da bilinmezlik gibi duygularını bertaraf eden geleneksel insan ancak bu şekilde toplum karşısında özne olabilmiştir. Özellikle ölüm korkusunu yenerek ve onu vahşi olmaktan çıkararak özne olan insan bir bakıma bu yokluğa karşı meydan okumaktadır (Kraus, 2006: 205). Geleneksel insan, soyut bir özgürleşmenin yolu olarak gördüğü ölümü, toplumsal düzenin bir parçası olarak gördüğünde ve kendi özüne dönme olarak algıladığında tam olarak anlamlandırma erkine sahip olmaktadır. Hatta ölüm o kadar evcilleştirilmiştir ki bazen evcil olan ölüm türü faydalı ve şerefli bir olgu olarak hatırlanmaktadır. Yani sürekli peşinden koşulan sonlu yazgının üstesinden gelme çabası bazen tanrısal ve kutsal bir meziyet kazanma gayretine dönüşmektedir. Ölerек bir anlamda ölümsüzlüğe ulaşma çabası tanrısal bir özelliktir ve mecazi ya da manevi olarak ölümsüzlük atfedilen her türlü husus (şehitlik gibi) kutsallaştırılmıştır (Özben, 2012: 77). Böyle bir izah, ölümsüzlüğün toplum adına ölmek olarak algılandığını önerirken, topluma faydalı olmak hem ölümü kutsamak hem ölümü ölümsüz hale getirmek ile sonuçlanmaktadır. Geleneksel insan öte dünyayı da doğal ve olağan kabul ederek özgürleşmeyi başarmış ve anlam dünyası oluşturabilmiştir. Modern insan ise tam tersi belki de öte dünyadan kendini soyutlayarak özgürleşmiş ancak anlam kaybına uğramıştır (Flowers, 2006: 112). Sonuçta bu sistemin önerdiği tüm yaşamın hedefi olan ölüm bir anlamda mutluluğa götürmektedir (Lear, 2006: 97).

Ev içerisinde herhangi bir odada karşılaşılan ölüm, özellikle din aracılığıyla masumlaştırılarak doğal bir süreç olarak algılanır. Çünkü her ne kadar ölüm evcilleştirilse de insanın yok olmasının getireceği endişeyi bertaraf edecek önemli bir güç ve söyleme ihtiyaç duyulmuştur. Bu ölüm sonrası hayatı müjdeleyen dinden başkası değildir. Dinin bu gücü, ölümü metafiziki ya da manevi bir durum ile açıklamasından öte ölüm hadisesini rasyonel ve mantıklı bir düzeyde tutmasıyla elinde bulundurmaktadır. Dinin rasyonelleştirme misyonu insanların başına gelen olağan dışı durumları mantıklı bir seviyeye taşıyarak, bu tarz durumları anlamları kılar (Weber, 2004: 345). Din fenomenine bir anlamda hayatında öncelik veren fertler ölüm üzerinde ayrıntılı düşünmeyi engellemektedir. Burada kastedilen tam anlamıyla öğreti sürecidir. Bu öğretinin amacı ölümün toplumsal yaşamla uyumlu hale getirmektir (Baudrillard, 2002: 231).

Modernite ve Ölümün Öldürülmesi

Dünya tarihini biçimlendiren modernite hem doğu hem de batı toplumlarını etkilemiş yön vermiştir. Özellikle batı toplumlarının kendi iç dinamikleri sonucu ortaya çıkan ve batının özne olarak rol aldığı süreç geleneksellikten kopuşu simgelemektedir. Toplumsal kurumlardan yapıya ve her türlü davranış ve gerçekliğe kadar algı ve anlamlandırma üzerinde değişimin yaşandığı modernite ile sosyal ve politik kopuş yaşanmıştır. Modernite bir dönem ve dönemin karakteristik niteliklerinin kümesi olarak dile getirilmiştir (Foucault, 2000: 72). 16 ve 17. Yüzyıllarda temelinin oluşmaya başladığı modernite (Lash, 1993: 47), hayat tarzı olarak tarihi bir dönem hüviyetine kavuşmuştur (Bauman, 2003: 13). Batıya özgü olan bu proje gelenekten bir kopuş olarak tanımlanmakta, Avrupa'yı üstün bir konuma taşımaktadır (Amin, 2006:9). Tüm yaşam fenomenlerinin oldukça değişmesine katkıda bulunan bu olgu, yaşam, gerçeklik ve ölüm üzerine de tavır almak ve düşünmek noktasında da etkili olmuştur. Özellikle Aydınlanma döneminin

getirmiş olduğu akılcılık ve ilerleme üzerine yeni felsefik bakış açısı, kurumlardan toplumsal yapıya ve hayat tarzına kadar yeni standartlar seviyesinin oluşumuna neden olmuştur.

Geleneksel toplumdan moderniteye doğru akışın olduğu süreç boyunca insan tipi ve zihniyeti arasında da ciddi farklılıklar ortaya çıkmıştır. Çünkü modernlik öncesinin toplumlarında ve inanış biçimlerinde ölüm bir son değil başlangıçtır. Ayrıca ölüm ölümsüzlüğe ulaştıracağından dolayı bir zafer olarak kabul edilmektedir (Özben, 2012: 107). Ancak modernlikle beraber ölüm ve algısı üzerine ciddi değişimler yaşanmış, ölüm bu dünyanın sınırlarına hapsedilerek öldürülmek istenmiştir. Çünkü modernlik aşaması ile beraber insan ve bedeni üzerinde geliştirilen stratejiler ve gelecek tasavvurları ölümün yok edilmesi üzerine inşa edilmiştir. Özellikle akıl çağı ile toplumsal alanda devrim yaşayan süreç sonunda ölümsüzlüğe çeşitli yan anlamlar arayan modernlik ölüme meydan okuyarak onu unutmaya ve unutturmaya çabalamaktadır. Ölüme meydan okuma ve artık ölümü hayatın akışı içerisinde değerlendirmeme durumu, aydınlanmanın akıl çağından bilhassa beslenmiştir. Çünkü ölüm, beden ve birey üzerinde şiddetli bir şekilde algılamaya yönelik değişim, hastalık, sağlık ve sonlu yazgı üzerinde yeni bakış açıları oluşturmuştur. Özellikle modern tıbbın gelişmesi ile tanrı ve tanrısal olarak nitelenen her türlü felaket, hastalık ve ölümlerin artık neden sonuç ilişkisi ile açıklandığı bir süreç başlamıştır. Tanrının gazabı ya da ilahi ödül ve cezaların yerini aklın ve bilimin aldığı, hastalıkların tıbben açıklandığı yeni bir süreçtir bu. Aynı zamanda bu durum, Aydınlanmanın tanrının ve tanrısal olan bilginin yerine yerleştirmek istediği aklın bir yansımasıdır.

Modern dönemin başlangıcında özellikle aklın ve ilerlemenin yanında üreten birey fenomeni önem arz etmektedir. Üretim toplumu olarak da kabul ettiğimiz bu süreç içerisinde bireylerin üretime katılması ve kapitalist sistemin gereklerini yerine getirmesi beklenmektedir. Çünkü sanayi devrimi ve keşifler ile bulunan yeni ham maddelerin üretime sevk etmesi aynı zamanda doğanın dönüştürülmesi dönemin en büyük amaçlarından biri olmuştur. O halde üretim toplumunun figürü üreten bireydir. Üreten birey, kendi bedeni, sağlığı ve ölümü üzerine düşünme noktasında da farklı anlayışlar geliştirmeye başlamıştır. Üretimin devam edebilmesi adına kapitalist mantığın isteği doğrultusunda insan bedeni sağlıklı olma konusunda hevesli olmak durumundadır. Bu sağlıklı olma halini sağlayacak olan ise modern tıptır. Bu bağlamda Foucault'a göre de modern birey ve modern beden aklın ve bilimin hem nesnesi hem öznesi olurken itaatkâr bedenler yaratmak isteyen sürecin, tıp, eğitim ve penoloji gibi araçları ile hâkimiyeti altına girmiştir (Foucault, 2000: 209). Özellikle tıp, sağlıklı olma halini devam ettirmek durumunda olan birey için önemli görevler üstlenmiştir. Geleneksel dönemde hastalık genel olarak ele alınan bir durum iken modern tıbbın gelişmesi ile hasta birey öncelikli alanı oluşturmaya başlamıştır. Ve hasta birey üzerinden akıl aracılığıyla açıklama yapmaya başlayan modern tıp, ölümün neligini izah etmeye farklı araçlarla yaklaşmıştır. Yani ölümü hastalık nedenlerine iliştiiren bu süreç bunu, akli merkeze alan bir felsefe ile yapmaktadır. Bu bağlamda Bauman'a göre modernitede ölüm son bir yazgı kalıntısı olarak durmakta ve akıl egemenliği bağlamında meydan okunan bir olgu olmaktadır (Bauman, 2000: 221).

Yasaklanmış Ölüm

Ölüm meydan okunan bir durum haline dönmüşken, özellikle onu saklamak ve kovmak normaliteden uzaklaştırılarak yasaklandığı anlamına gelmektedir. Bu anlamda ölüm sürekli yasaklanan madde niteliği ile sarmalanırken aslında modern dönem tarafından taciz edildiği ve sürekli akıllarda kaldığı da anlaşılmaktadır. Bu modernitenin sarsılmaz aklından hiç çıkmadığının bir göstergesidir (Williams&Bendelow;1998:88-89). Geleneksel dünya da ev içinde kabul edilen ve törenlerle karşılanan ölüm, modern dönemde sürekli zihinleri meşgul ederken bilinçaltına atılarak inkârı üzerine anlayışlar geliştirilmiştir. Özellikle geleneksel dünyada mezarlıkların hane çevresine, toplumun yakın ve görünebilir kısmına inşa edilmesi tamamen değiştirilerek, toplumsal alanın dışına taşınmaya başlamıştır. Bunun yanı sıra halk ile iç içe olan cenaze törenlerinin eski ihtişamını kaybetmesi, törenlerin sona ermesi ve cenazelerin ev içinden alınarak hastanelere ya da çeşitli binalara taşınması, ölüm karşısında garip bir huzursuzluğa kapılma gibi yeni durumlar gelişmeye başlamıştır (Elias, 1985: 24). Bu aynı zamanda ölümün geleneksel toplumda toplumsal halinden sıyrılarak bireyselliğe döndüğünün de bir göstergesidir (Aries, 1974: 35).

Yasaklanmış ya da inkâr üzerine kurulan ölüm, geleneksel dünyanın sahip olduğu genel ve tek ölüm durumundan da sıyrılmayı başarmıştır. Bu bir başarı kabul edilmeli midir bilmiyorum ama en azından ölümün modern toplumda direnmeyle karşılaşmasının sonucunda çeşitlendiğini görebiliriz. Doğal ölüm ya da medikal ölüm gibi toplumsal ve tıbbi, bilimsel analizler ile açıklanmaya çalışılan ölümlerde (Bendle;2001:360-361), birey ölümün sorumlusu ya da değil (doğal ölümden olduğu gibi) ölüm olayının merkezinde kabul edilmektedir. Bireyin ölüm olayı ile ilgili sorumlu tutulmasının sonucunda modern akıl bir takım ipuçlarını sunduğunu iddia etmekte, sağlıklı olma, diyet, spor yapma ve ya sağlık taramaları gibi gerekliliklerin yerine getirilmesinin birey ile ilgili bir vazife olduğunu açıklamaktadır. Modern birey ölüme karşı muammalar içeren ve kendi içinde bir takım muhasebeler ve inkârlar üzerine işlenen bir süreç olarak anlaşıldığında, birey en azından ölüme yaklaşmama adına bir takım sorumlulukları yerine getirmek durumunda bırakılmıştır. Ancak bu aşamada ölümden daha çok ölümsüzlüğe karşı bir anlayış geliştiren modern toplum tipi, iktisadi bağlamda üretim gerçekleştirirken aynı zamanda ölümsüzlüğe dair de yeni anlayışlar ve yöntemler üretmeye devam etmektedir. Örneğin hayat sigortası gibi bir takım poliçeleri ölümün ertelenebilir, nedenlerinin anlaşılabilir ya da en azından ölüm engellenemese bile ölüm olayı gerçekleştiğinde karlı çıkmanın yolu olarak kabul edilmektedir (Özben, 2012: 109). En azından geleneksel dünya da şehitlerin ya da üstün nitelikli görev ve durumların sonucunda ölenlerin ölümsüz kabul edilmesi, modern toplumda tüm bireylerin hakkı olan ölümsüzlük anlayışı ile dönüşmeye başlamıştır. Ölümsüzlüğe ulaşmak isteyen modern bireyin ölüm olgusuna karşı meydan okumasının bir diğer göstergesidir. Çünkü ölüm modern toplum içerisinde tehlikeli, kendisinden uzak durulması gereken bir şey ve yasaklanan bir akış olarak kabul edilmektedir. Hatta Bauman'a göre ölümler, deliller ya da suçlular gibi denetim altına alınmak suretiyle bir kapatım yeri olan mezarlıklara hapsedilmektedir (Bauman, 2000: 40 Ölüm ölümsüzlük).

Geleneksel dünya ölüm, beden, savaş, kan gibi bir takım dünyevi olguları kutsallaştırmak adına önemli işleri yerine getirmiştir. Modern toplum ise tam tersi geleneksel dünyanın kutsal kabul ettiklerini dünyevileştirmeye ve seküler anlamlar yüklemeye devam etmektedir. Bunlar arasında kutsallık ve dünyevilik alanında en büyük değişimlerin yaşandığı kavram olarak gördüğümüz ölüm de dünyevileştirilmiştir. Bunun en net örneği geleneksel dünya da ölmek üzere olan bireylerin son anlarına şahitlik etmesi belki yardımcı olması ve ona huzurlu bir ölüm sağlaması adına çağrılan din adamlarının yerini hekimler ve hastane ortamları almıştır. Bu izah özellikle ölümün metafizik, manevi ya da ruhsal bir durumdan sıyrılarak bedensel bir olguya dönüştüğünün kanıtıdır. Çünkü ölmek üzere olduğu düşünülen ancak düşünülse de bunun inkârını kendi içerisinde ve pratiklerinde yaşayan birey, manevi bir teslim oluştan değil bilimsel bir müdahale ve ölümden kaçmak üzerine tavır sergilemektedir. O yüzden kalbi dursa bile bir birey en yakın hastana ya da hekimlere teslim edilerek bir umut beslenmiş, hatta ilk yardım gibi müdahaleler ile ölüme direnmenin başka bir yolu ve yöntemi belirlenmiştir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken en önemli noktalardan birisi de eğer ölüm gerçekleşecekse bile bunun hekimin elinde, bilgisi ve çabası sonucunda olması yeğlenir. Buradaki en önemli neden, ölümlü yüzleşen ölü bedeninin yakınında bulunan diğer bireylerin ölüm olayına bir neden bulma isteğidir. Bu istek aslında ölen bireyin yapmış olduğu ya da eksik kaldığı pratikler sonucunda öldüğüne yönelik bir savunma mekanizması için önemli nedenlerin açığa çıkarılmasından dolayıdır. Yani ölüm bireyseldir ve ölen kişi bir takım hata ve eksikliklerden dolayı bununla yüzleşmek durumunda kalmıştır. Tıpkı ölen bir insanın sigara içtiğini, spor yapmadığını ve sağlıklı beslenmediğini düşündüğümüzde ölüme karşı bir neden aramakta ve sorumluluğu tamamen bireye yüklemektediriz.

Dünyevileşen Ölüm

Bireyin sorumluluk ve pratik alanına sığdırılan ölüm hadisesi, geleneksel dünyanın hâkimiyetinde olan kutsal ya da tanrısal ölüm olgusundan sıyrılmayı da beraberinde getirmektedir. Çünkü geleneksel dünya da hayatın normal akışında karşılanan ölüm ya da tanrısal bir sebebe ve kaçınılmaz bir nihayete bağlanan kıyamet artık kutsal ve tanrısal alanı terk etmeye başlamıştır. Tanrısalla olan bağlantısını koparan ölüm ve daha bariz bir örnek olan kıyamet hadisesi tamamen dünyevi alan içerisinde ve dünyaya ait neden-sonuç ilişkilerine bağlanmıştır. Modernlikle, geleneksel dünyanın en bildik kıyamet nedenleri dünyevileşmiş, tanrısalla olan bağlantısı kesilerek dünyanın sorunları ile ele alınmıştır (Özben, 2012: 119). Yani insanoğlunun doğayı dönüştürmeye başlaması ve teknolojik olarak bütün birikimlerini pratiğe dökmesi belki de modernite eleştiricilerinin aklın sarsılmaz inancına yapmış oldukları eleştiri ve vurgu gibi bir takım olumsuz olaylarla sonuçlanmasına neden olduğu gerçeği bunun bir izahıdır. Esasen insanların nükleer felaketlere yol açan buluşları, biyolojik salgınlar, iç savaşlar ve adil olmayan bir dünya düzeni ölümün ya da kıyametin aslında yine insan eli ile gerçekleşeceğinin bir kanıtı olarak sunulmuştur. Kıyamet tanrısal değil artık insanın yapıp etmelerine bağlı kabul edilmektedir.

Geleneksel dünyanın gerçeği tamamen değiştirilerek altının yeni boyutlarla ve gerçeğin yeniden tanımlanması ile değişime uğramıştır. Öyle ki bu gerçeklik farklı

modernite döneminde ya da postmodern dönemde tamamen farklılaşmış gerçekliğe yönelik yeni bir anlayış geliştirilmiştir. Tıpkı Baudrillard'ın ifade ettiği gibi gerçek ve suretleri arasında herhangi bir mesafe kalmamıştır (Baudrillard, 2001: 129). Modern dönemde gerçek, ölümün seküler bir alana indirgenerek, sebebini yine seküler bir alanda aranması gerçeğidir. Bu gerçeğin en büyük kanıtlarından biri de hijyen ya da sağlıklı bedenler algısıdır. Dünyevi alan ile sınırlanan ölüm olayı artık hijyenik bir alandan çıkarılarak sağlıklı bedenlerin dışına taşınmak suretiyle ilişkisi kesilmek istenmiştir. Çünkü ölen insanların artık hastalıktan dolayı ve daha önce bahsettiğim eksikliklerinden dolayı öldüğünü kabul eden bir sistem içerisinde, daha önce fakirler için barınak olan hastaneler insanların tedavi edildikleri ve ölüme karşı mücadele ettikleri tıbbi merkezler haline dönüşmeye başlamıştır. Bu bağlamda ölümün hastaneye taşınması yatakta ölüm olgusunda bir dönüşümün yaşanmasına neden olmuş, ölüm olayı ile yüzleşen kişinin ailesinin yerine yabancı hekim ve hastane personeli geçmiş, ölüm ustaları kavramı gelişmiştir (Aries, 1991: 87). Ölüm ustaları kabul edilen ve içeriğinin hekim ve hastane personelinin oluşturduğu ekibin ölmek üzere olan ya da ölü beden ile olan münasebetleri ilgi çekicidir. Çünkü genellikle yabancı bir beden üzerinde karşılaştıkları ölüm onların çok fazla ilgi ve psikolojik alanlarına girmemektedir. Bu aşamada bireyler öldüğünde ölü bedeninin hazır bir şekilde ölüm ustaları tarafından teslim edilmesi yakın çevre ile ölü beden arasında ki yakın teması da engellemektedir. Bu yakın temas sadece defin sırasında gerçekleştiği için, yalnız ölmek durumu daha popüler bir hale gelmiş, yas tutmak da hoş karşılanmayan bir algı içerisinde resmedilmiştir. Yasın uzatılmaması ya da reddedilmesi hızlı modernite hayatı içerisinde anlam kazanmakta, ölümle ilgili duygusal ya da metafizik âleme giriş engellenmektedir. Bu nedenle ölüm karşısında sergilenen modern tavır ile mutluluk korunarak ölüm hem yasaklanmakta hem de dünyevileşmektedir (Aries, 1991: 93).

Üretim toplumunda ölüm ve ölüme dair birçok alan içerisinde yeni anlayışlar ve yöntemler üretilmeye devam etmektedir. Bunlar içerisinde en dikkat çekici ölüm merasiminin bile ölen kişinin yakınlarından uzak tutulmak suretiyle başka eller ile yapılmasıdır. Cenaze ya da taziye ekibi gibi birçok ekibin kurulması ile ölüm, bireyin yakınlarının ölümünün manevi duygusu ve tanrısal alanını terk etmesine en azından paylaşılmasına fırsat vermektedir. Taziye ekibi acılara ortak oluyor² sloganı ile kurulan ve paylaşılan linkte de görüldüğü üzere manen destek olmak amacı taşıyan bu yöntem, ölümün daha çok dünyevi alanda kalmasına ve cenaze ritüellerinin standart bir hal ile tüm bireylere uygulanmasına neden olmaktadır. Ya da başka bir haber içerisinde sunulan cenaze törenlerinde para karşılığı ağlamak³ hadisesi, ölüm ritüelinin kalabalık bir törene dönüşmesini ve geleneksel dünyada var olan manevi boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Tüm bu yöntem ve uygulamaların neticesinde ölümün modern dönem içerisinde terk edildiği tanrısal alan ve hapsedilmek istendiği dünyevi alan içerisinde resmedildiği görülmektedir.

² <http://www.milliyet.com.tr/mamak-belediyesi-taziye-ekibi-acilara-ankara-yerelhaber-2181730/>

³ <https://www.haberler.com/onlarin-isi-cenaze-torenlerinde-para-karsiligi-haberi/>

Farklı Modernite ve Ayartılan Ölümsüzlük

Aydınlanma döneminde akıl, birey ve ilerleme üçlüsü etrafında şekillenen ve geleneksellikten modernliğe geçiş süreci kabul edilen dönem, gelişen süreç ve birikimleri ile farklı bir modernite evresine taşınmıştır. Bu post modern, modern sonrası gibi isimler ile tanımlanan süreç, gerçeklik, doğa, beden, ölüm gibi birçok alan üzerine yeni düşünme biçimlerine de imkân vermiştir. Özellikle farklılık, üretim toplumundan tüketim toplumuna geçiş ile yaşanmıştır. Sanayi devrimi ile gerçekleşen ham maddenin dönüştürülmesi ve sürekli üretime sevk etme gerekliliği bireyleri sanayiye ve üretimin her koluna sevk ederken, bunun gerçekleşmesi adına ahlaki, etik ve felsefi bir anlayış geliştirmiştir. Bu etik, çalışmanın iyi, çalışmamamın kötü olduğu üzerine öneri de bulunurken çalışma ya da disiplin etiği anlayışı ile çalışma noktasında direnç gösteren kitlelerin çalışmama ya da dilediğince çalışma özgürlüklerini elinden almıştır. Bauman'a göre modernleşmenin en önemli sorunu da, yapmış oldukları işte işin amacını belirleyerek, akışını kontrol edip bu işte bir anlam bulan işçilerin durumudur. Yani modernleşme ile birlikte başkaları tarafından kontrol edilen bir mekanizma içerisinde bir işi yapmanın düşüncesiz bir itaat göstermeyi alışkanlık haline getirmesidir. Bu kör bir talimdir (Bauman, 1999: 16). Ancak gelişen süreç ve etkiler ile modernlik ve endüstrinin kişileri üretime sevk eden etik anlayışı sistem açısından yetersiz kalmıştır. Çünkü üretimin kapitalist mantık dâhilinde yeterince sağlanabilmesi tüketim gereksinim duymuştur. Bu da üretimin yeterince gerçekleşmesi için tüketimin yeterince üretilmesine bağlıdır. Ancak sadece ihtiyaçlarını karşılamak için tüketim sağlayan ve biyolojik ihtiyaçları ile tüketimi sınırlandıran kitle artık tehlike arz etmeye başlamıştır. Bu söz konusu kitle geleneksel tüketici kitlesidir (Bauman, 2010: 127). Bu geleneksel kitlenin biyolojik ihtiyaçlarının yerine farklı bir ihtiyaç alanını yerleştirmek ihtiyacı, geleneksel kadim değerlerin etikle buluşmasının yerine estetik gibi bir alanla yüzleşmesini gerekli kılmıştır. Yani ihtiyaçlar hiyerarşisi ters yüz edilerek biyolojik ihtiyaçların yerine psikolojik ihtiyaçlar ikame ettirilmiştir. İşte bu aşamada çalışma etiğinin yerini tüketim estetiği almıştır (Bauman, 1999: 51).

Farklı modernlik evresinde tüketim sadece, meta üzerinde değil tüm algı, anlayış ve hazlar üzerinden gerçekleşmektedir. Bunlar arasında en önemli yansımaların biri beden üzerine olmuştur. Ancak üretim toplumundan tüketim toplumuna geçişte üreten bedenden tüketen bedene de bir geçiş söz konusu olmuştur. Ayrıca göstergelerin ve anlamlandırma düzeylerinin önemli bir şekilde açığa çıktığı bu dönemde, beden tüketim ve simülasyon düzeninde gösterge mezarlığına dönüşmüş bir nitelik içerisinde (Baudrillard, 2002: 158). Ayrıca bu dönemde beden, haz, gösterge, simülakır gibi olguların belirleyiciliği altında tasarımlar ile şekillenen bir sistem haline gelmiştir. Her türlü değişimin yapıldığı ve yapılmak istendiği bir alan haline gelmiştir. Modern dönemin klasik evresinde üretme kapasitesi ile şekillenen bedenin yerini, arzuların, deneyimlerin ve hazların şekillendirdiği tüketme kapasiteli beden almıştır (Bauman, 2000b: 227).

Bu bağlamda bedeni haz, moda, estetik gibi belirli standartlar içerisinde ve uygun bir modda tutma isteği, beden üzerinde birtakım tıbbi ve teknolojik uygulamaların denenmesine fırsat vermiştir. Özellikle kozmetikten estetik cerrahiye, organ nakline kadar her türlü uygulama, ölüme karşı yeni ve farklı bir davranış geliştirmek açısından fırsatlar

yaratmıştır. Bilhassa farklı modernlik döneminde ölüme ilişkin metafizik ilginin bir tarafa bırakılarak, forma ve zinde kalmak, egzersiz yapmak, beden üzerinde haz, moda ve estetiğin öncülüğünde uygulamalarda bulunmak ama daha geneli bu doğrultuda tüketim sağlamak yerine getirilmesi gereken görevler olarak kabul edilmektedir. Post modern bireylerin sürekli ve hızlı bir şekilde sağlıklı kalma isteği, kendi bedenlerine ve yaşam biçimlerine müdahalede bulunmaları açısından önemli sayılmaktadır. Tüm bu görevler, başa çıkılmayan ölüm sorununun, tamamıyla başa çıkılabilir bir sorun olarak tanımlanmasına imkân vermiştir. Çünkü ölüm artık modern dönemde olduğu gibi kovulan değildir. Bauman'ın ifadesiyle günlük yaşamın ölümün sürekli provası haline gelmesi bunun en büyük nedenlerinden biridir (Bauman, 2000a: 228).

Her şeyin tüketilebilir olduğu bir düzen içerisinde, kişi sadece satın aldığı ve sahip olduğu şey ile var olmaktadır. Bu durumda her türlü metanın alınıp satılabileceği ve zamanı geldiğinde atılacağı, Bauman'ın ifadesiyle kullan at, kültürüne meydan vermektedir. Bu sistem aynı zamanda insanlık atığının bir göstergesidir (Bauman, 2007). Kullan at çöplüğü her şeyin kısa ömürlülüğüne ve gelip geçiciliğine vurgu yapmaktadır. Bu izah ise en basit anlatım ile farklı modernlik evresinin moda olgusu ile açıklanmaktadır. Her şeyin gelip geçiciliği prova edilen ölümün ölümsüzlüğe dönüşmesine neden olmaktadır. Geleneksel dönemde evcilleştirilen ölüm, modern dönemde yasaklanmış, evden uzaklaştırılmıştır. Ancak farklı modernlik evresinde kovulan ölüm zararsız görüldüğünden geri dönmüştür. Geri dönüşü, ölümle ilgili konuşmanın ve ölümü seyretme noktasında oluşturulan direncin kırılması üzerinedir. Yani bu dönem içerisinde yakınların ölümü ile ilgili konuşmak yine can yaksa da medya aracılığıyla evlere giren her türlü ölümün sıradanlaşarak, bir anlam ifade etmemesidir. Ötekilerin ölümü normalleşmiş, derin duygulara sebebiyet vermeyecek dereceye gelmiştir (Bauman, 2000a: 228). Bu anlamda post modern birey, bedeni üzerinde bir takım oynamalar yaparak ölüme karşı koyabilme adına esneklik, estetik ve hijyenik etkenlerle bedenini ve ölüm ile ilgili gerçekliği yeniden kurgulamıştır. Bu kurgulama biçimi bütün bir yaşama yayılan ölüm gerçeğinin değiştirilerek ölümsüzlük algısına dönmesi ile mümkün olmuştur. Yani ölüm değil üzerinde oynanan ve ayartılan ölümsüzlük olmuştur.

Ayartılan ve Baştan Çıkarılan Ölümsüzlük

Modern dönemlerin aksine farklı modernlik evresinde ölüm, ölümlüler tarafından dağıtılmış ve ölüm korkusu etkili kılınarak baştan çıkarılmıştır. Yani modernlik öncesinde baştan çıkarılan ya da ayartılan ölüm iken burada ayartılan ve baştan çıkarılan ölümsüzlük olmuştur (Özben, 2012: 114). Bu farklılığı sağlayan en önemli unsurlardan biri, ölüm ya da ölümsüzlüğün arandığı mekânın da değişmesidir. Geleneksel dünya da ölüm daha önce ifade ettiğim gibi farklı âlemler ya da doğüstü sayılabilecek alan içerisinde aranıp ilişkilendirilirken, farklı modernlik evresinde ölümsüzlük dünya üzerinde ve beden ile ilişkilendirilerek aranmaktadır. Bu bağlamda ölüme ilişkin bakış açıları ve pratikler dönemsel olarak farklılıklar göstermektedir. Modern dönem içerisinde ölüm, hastalıklar ve sağlığa ilişkin çözümler ile aşılmaya çalışılmıştır. Tıp, geleneksel dönemde dinin yaptığı gibi modern toplum içerisinde ölümü belirli bir makul düzeye getirmektedir. Çünkü geleneksel dönemde hayatın olağan akışı ve kaçınılmaz bir son olarak değerlendirilen ölüm, modern dönemde bir hastalık ve çözüme kavuşabilir bir

hadise olarak değerlendirilmiştir. Farklı modernlik evresinde ise ölüm değil ölümsüzlük elde edilmeye çalışılmıştır. Bunun en büyük sağlayıcısı ise medya aracılığıyla ölümün görünür ve sıradan olarak formüle edilmesidir (Bauman, 2000a: 21).

Ölüm tanımlaması da sürekli değişmektedir. Bundan kastım ölümün ne olduğu üzerine tarihsel süreç içerisinde verilen cevabın değişmesidir. Bunun yollarından biri de zaman mefhumu ile ölümün değerlendirilmesidir. Geleneksel dönemde ölüm zamanlı ve sırası geldiğinde buyur edilecek bir hadisedir. Yani her ölüm zamanlı bir ölümdür. Modern dönemde ise korkulan, düşünülme istenmeyen, kovulan ve zamansız bir ölüm gerçeği vardır. Yani modern dönemde her ölüm zamansız ölümdür. Ancak farklı modernlik evresi ölümün neliği üzerine kafa yormaktan ziyade çeşitli argümanları ve anlayışları ile ölümsüzlük üzerine düşünmek ve onu ayartmak istemektedir. Zaman ve zamanı yaşayan bireyler üzerinde de mana ve felsefe değişikliği anlam farklılaşmasına neden olan unsurlardandır. Burada kastedilen zamanı yaşayan birey ve bireyin sahip olduğu ruh ile bedene yüklediği anlamın sürekli değişmesidir. Yani modern dönem öncesinde mistik alan ve doğaüstü güçlerin etkisi ve denetimini kabul eden toplum, ruh-beden ikilemi içerisinde ruha kutsallık atfederek, bedenin ruha bağlı bir olgu olduğunu kabul etmektedir. Ancak modernite sonrası bedenin kutsandığı ve ruh karşısında üstün kabul eden bir zaman dilimi ve zaman bireyine rastlamak mümkündür. Bunun izahı ruhun değil bedenin tüketim nesnesi haline dönüşmesinin daha kolay olmasıdır. Yani post modern dönem bedeni özne olarak kabul etmekle, bireylere kendi bedeni üzerinde kurgulama şansı vererek, bedeni bir kurtuluş nesnesi haline getirmekte oldukça başarılıdır (Lyotard, 2016: 163). Bu sayede ölümü değil ölümsüzlüğü kovalayan dönem insanı, sürekli genç kalmak niyeti ile ölümsüzlük mottosunun peşine düşmektedir. Farklı modernlik evresinde tüketim toplumunun hazcı anlayışı içinde bedenin nesneleştirilmesi ile bedenin sağlığı, güzelliği ve kontrolü temel hedef noktası olarak seçilmiştir (Işık, 1998: 15). Bedenin kontrol altına alınma ya da hedef noktası olarak belirlenmesi, rasyonelleşme süreci ile direkt bağlantılıdır. Çünkü söz konusu rasyonelleşme süreci bedenin disiplin altına alınmasını ve delilik, suç, ölüm, cinsellik gibi alanların tek tek denetim altında tutulmasını tavsiye etmektedir (Foucault, 2014: 60).

Sonuç

İnsanlar ilkçağlardan itibaren yaşadıkları toplum üzerine düşünüp, olağan ve olağanüstü durumlara anlam yüklemişlerdir. Özellikle bilinmeyen ve görünmeyen varlıkların sürekli hayatlarına müdahale ettiğini inanç doğrultusunda öğrenmiştir. Geleneksel dünya içerisinde tüm bu etkenlerin doğrultusunda gerçeklik ve hakikat normatif bir değer arz etmektedir. Bu doğrultuda birey, yaşamından ölümüne hatta ölümden sonrası adına mistik bir takım izahlar ile donatılmıştır. Ölüm fenomeni mistik bir alan içerisinde bilinmezliğin desteği doğrultusunda görünmeyen alan ile ilişkilendirilmiştir. Hayatla iç içe olmasına rağmen mistik alanın en büyük yerini işgal eden olgulardan biri olan ölüm, geleneksel toplumlarda mistik anlamını devam ettirmiş, ölümün oluşturduğu ya da oluşturmasından korkulan boşluğu doldurması adına törenler düzenlenmiştir. Toplumsal gerçekliğin üzerine inşa edilen bu süreç boyunca, insanlar sonlu yazgı olarak kabul ettikleri ölümün belirsizliği ve korkusunu yenebilmek adına ölümü bir son değil bir başlangıç olarak kabul etmişlerdir. Ölüm ölümsüzlük ile yeniden

şekillenmiş, ölüme verilen tepkiler kaybın ve boşluğun doldurulması bağlamında yeniden üretilmiştir.

Sosyal bir olgu olan ölüm gerçeği, çeşitli toplumsal pratikler dâhilinde kolektif bağları güçlendiren bir süreç olarak değerlendirilmiştir. Hatta felsefecilerin hayatın diyalektik sonu olarak tasvir ettikleri bu süreç, ölüm ile yaşam arasında ki doğal zıtlığı hatırlatsa da en çok vurgu yapılan nokta ölümün kaçınılmaz bir son olduğudur. Bu son, toplumların çürüyüp kaybolmak ya da bilinmeze doğru yol almak gibi endişelerinin nihayete ulaşması en azından hafiflemesi adına pratiklerle sarmalanmıştır. Bu pratiklerin muhtevası ölümün doğal, hayatın akışı içinde karşılanan ve kaçınılmaz bir son olduğuna yönelik ön kabullerin varlığı üzerine inşa edilmiştir. Geleneksel toplum insanı, böyle bir son ile yüzleşmenin ve vahşi ya da korkunç bir olgu olarak değerlendirmemenin yolu olarak ölümü evcil bir hale getirmekle mümkün olacağına bilincine varmıştır. Bu ev içerisinde alınan ölüm hadisesinin doğallığı ve sosyal yaşamla iç içe olması, bir bakıma çeşitli etken ve kurumlarla da desteklenmiştir. Bunların başında din gelmektedir. Özellikle ölümü hayatla bir arada tutarak ya da kilisenin ölümsüz ruhu önceleyerek yaptığı gibi din, insanı ölüme ve çürümeye teslim olmaktan kurtarmıştır.

Ölüm bu tür etkenlerle kabul edilebilir bir fenomen haline getirilirken, özellikle zamansal bir standart olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Bir anlamda zamanın bir parçası ve zamansal bir gerçeklik kabul edilen ölüm her an yüzleşme olasılığı olan bir süreç kabul edilmektedir. Yani geleneksel dönemde her ölüm zamanlı ölümdür. Ancak modernite ile birlikte, toplumsal kurumlardan yapıya kadar birtakım alt üst oluşlar ve ilerleme anlayışı birçok olgu gibi ölüm üzerinde de anlam değişimine neden olmuştur. En başta ifade edilmesi gereken aydınlanmadan beslenen ve sarsılmaz bir önem kazanan bireyin üreten birey haline dönüştüğüdür. Üreten birey kapitalist sistemin mantığı gereği üretimin her safhasına girerken ölüm, hastalık ve sağlık gibi konular dâhilinde de yeni ve yeniden bir anlayış geliştirmiştir. Geleneksel dünyada korku duyulmayan, hane içerisine kadar davet edilen ölüm yasaklanmış ve ya kovulmak istenmiştir. Bunun müteakibiyetinde ölüm ve ölümlle ilgili her türlü seremoni ve pratik önemini kaybetmeye başlamıştır. Özellikle hane içerisinden kovulan ölüm, bununla sınırlı kalmayarak uzaklara ve yüzleşmenin en asgariye ineceği sahaya terk edilmiştir. Bilhassa modern tıbbın gelişmesi ile ölümün nedenleri üzerine açıklama yapabilen birey, önlenebileceği ya da önlenmese bile somut ve bilimsel bir sebebe bağlanacağı üzerine önemli bir koz bulmuştur. Sonuç olarak ölüm yaşansa bile bunun bireyin kendi öz sorumluluk ve özellikle eksikliğinden kaynaklandığını düşünen toplum, aynı zamanda ölümden sıyrılmayı ve sorumluluğu üzerinden atmayı öğrenmiştir. Doğal olarak ölüm geleneksel dünyada karşılık bulduğu şekli ile toplumsal değil bireysel bir hadise şekline dönüşmüştür. Aynı zamanda ölüm fenomeni, geleneksel toplum tipinin aksine doğaüstü alandan çekilerek dünyevi bir düzleme taşınmıştır. Korkulan, kovulan ve mistik alanını kaybeden ölüm, engellenebilir, ertelenebilir ve direnç gösterilebilir bir sürece dâhil olmuştur. Aynı zamanda modern öncesi dönemde din adamları ve aile üyeleri ile karşılanan, destek sağlanan ölüm fenomeni, modern dönemde aktörlerin değiştiği ve pratiklerin yeni bir şekil aldığı sistem ile yüzleşmiştir. Artık davet edilen ölüm değil, ölüm ustaları olarak kabul edilen hekim ve sağlık çalışanlarıdır. Bu sayede ölüme karşı direnç oluşturulup, dakikalarca kalp dursa

bile geri çağırma adına direnç gösterilmektedir. Yani ölüm artık zamanlı değildir. Ve her ölüm zamansız ölümdür.

Modernliğin farklı bir aşamasına geçildiğinde daha net bir ifade ile sistem üretimden tüketime doğru evrildiğinde, anlayış, gerçeklik ve algı aynı oranda değişime uğramıştır. Baudrillard'ın sürekli tekrar ettiği gerçekler ile suretler arasında bir farkın kalmadığı, -miş gibi davranma kalıplarının olduğu bu dönemde her şey tüketilebilir meta haline dönüşmüştür. Tüketim, üretimin sürekli hale gelmesi adına en önemli mekanizma olarak algılandığından farklı modernlik, insanın kendisinin ve bedeninin tüketime malzeme olacak bir nesneye dönüştüğü bir dönemdir. Çünkü modernite öncesi ruhu bedenden ayırarak önceliği ve azizliği ruha veren anlayış, bedeni kutsayan bir bakış açısına dönüşmüştür. Öyle ki beden tüketime nesne olma noktasında daha elverişlidir. İşte tüm bu sebeplerden ötürü beden, sağlık, hastalık ve ölüm üzerine ve onlara karşı tavır alma noktasında yeni bir yol gerekli hissedilmiştir. Burada izlenen en belirgin yol ölümün geri dönmesine karşı kayıtsız kalmak, nesne olarak ölümü değil ölümsüzlüğü seçmektir. Ölümsüzlük artık modern öncesi dönemde olduğu gibi olağanüstü kişiliklerin sahip olması gereken bir özellik değil her insanın (ancak tüketen her insanın) sahip olması gereken bir hakktır. Estetik ameliyatlardan, sağlıklı beslenme ve zinde kalma gibi bir takım gereklilikler ile ölümsüzlüğe ulaşabilecek, ölümü sürekli erteleyebilecek bir anlayış geliştirilmiştir.

Farklı ya da post modern dönemde peşinden koşulan ya da en azından üzerine düşünülen ölüm değildir artık. Çünkü modern sonrası bireyin her anını kuşatan ve yönlendiren medya aracılığıyla her türlü ölüm sıradanlaşmış, mistik havasını kaybetmiştir. Elbette yakın sayılan kişilerin ölümü üzüntü vermeye devam etmektedir. Ancak ötekilerin ölümü, ölümü normalleştirmeye yetmektedir. Geleneksel dönemin kutsal, mistik, metafiziki öğelerle donatılmış ölümü, modern dönemde dünyevi alana sığdırılarak insan olan her alandan kovulmuştur. Farklı modernlik evresinde ise geri dönen ölüm bütün büyüsunü kaybettiği için sıradanlaşmış, görmezden gelinmiştir.

KAYNAKÇA

- Ahmed, S. ve Stacey, J. (2001). *Thinking Through the Skin*, Routledge.
- Akalın, A.E. (2006). *Ölümün Ve Ölmenin Sosyolojisi Üzerine Kuramsal Bir Çalışma*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Yayınlanmamış).
- Amin, S. (2006). *Modernite Demokrasi ve Din Kültüralizmlerin Eleştirisi*, (Çev. Fikret Başkaya, Uğur Günsür ve Güven Öztürk). Ankara: Maki Basım Yayıncılık.
- Ariés, Philippe (1991). *Batılının Ölüm Karsısında Tavırları*, çev: Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: Gece Yayınları.
- Baudrillard, J. (2001). *Tam Ekran*. Çev: B. Gülmez. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Baudrillard, J. (2016). *Simulakrlar ve Simülasyon*. çev. O. Adanır, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Bauman, Z. (1999). *Çalışma, Tüketici Ve Yeni Yoksullar*. Çev: Ü.Öktem. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Bauman, Zygmunt. (2003). *Modernlik Ve Müphemlik*. (Çev. İsmail Türkmen), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2010). *Etiğin Tüketiciler Dünyasında Bir Şansı Var mı?*, Çev: Funda Çoban, İnci Katırcı. Ankara: De Ki Yayınları.
- Bauman, Z. (2000b), *Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Z. (2000a), *Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Baudrillard, J. (2002), *Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Bendle, M. F. (2001), 'The Contemporary Episteme of Death', *Cultural Values*, Vol:5,No:3.
- Elias, N. (2001), *Lonelines of Dying*, Continuum Int. Press.
- Erginer, G. (2004). *Bir Halk Bilimcinin Gözünden Ölüm*, Cogito, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Flowers, B.S., (2006), *Ölüm: Kuru Senaryo*, iç. *Ölüm ve Felsefe*, Ed. Malpas- Solomon.
- Foucault, M. (2000a). *Aydınlanma nedir?* (Çev. Eda Özgül ve Özlem Oğuzhan). *Toplumbilim*, (11) 69-76.
- Foucault, M. (2014). *Özne ve İktidar*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hick, John, "Değişen Ölüm Sosyolojisi", çev. Turan Koç, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S:7, 1990, ss. 235-249.
- Işık, E. (1998). *Beden ve Toplum Kuramı*. Ankara: Bağlam Yayınları.
- Illich, I. (2004). *Ölüme Karşı Ölüm*, Cogito, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kellehear, A. (2012). *Ölümün Toplumsal Tarihi*, (çev: Tuğçe Kılınç), Ankara: Phoenix Yayınları.

- Kızılçelik, S. (2000). "Ölümü Sosyolojik Düşünmek", Felsefelogos Yıl: 3, S. 12, 2000, ss.163-168.
- Kraus, P., (2006), ,Ölüm ve Metafizik, iç. Ölüm ve Felsefe, Ed. Malpas- Solomon, çev. N. Lash, S. (1993). Modernite mi, modernizm mi? Weber ve günümüz toplumsal teorisi. Modernite Versus Postmodernite içinde (ss. 47-72) (Çev. Mehmet Küçük), Ankara: Vadi Yayınları.
- Lear, J., (2006), Mutluluk, Ölüm ve Yaşamın Artakalanı, çev. B. Büyükkal, İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Levinas, E. (2014). Ölüm ve Zaman, (çev: Nami Başer), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Malinowski, B. (2000). Büyü, Bilim ve Din, Çev: Saadet Özkal, İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Özben, M. (2012). Kutsallıkların Ölümcül Sıçrayışı, Yapay Kutsallıklar, İstanbul: Kadım Yayıncılık.
- Weber, M. (2004), Sosyoloji Yazıları, 6. Baskı, çev. T. Parla, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Williams, S. J. ve Bendelow, G. (1998), The Lived Body, Routledge.